

תורה חופה ומעשים טובים

במסכת שבת¹ מובא שציבור העומדים בבית המילה אומרים ומברכים לאחר ברית המילה – "כשם שנכנס לברית כך יכנס לתורה לחופה ולמעשים טובים". בדברים הבאים ננסה לעמוד ולבאר את פשר סדר השלבים שבברכה זו. היינו, על פשר קדימת התורה לחופה, ועל פשר קדימת החופה לקיום המעשים הטובים.

תורה וחופה

ברמב"ם (ת"ת א, ה) ובשו"ע (יו"ד רמו, ב) נפסק להלכה שילמד אדם תורה תחילה ורק אחר-כך ישא אישה. והטעם לכך הוא, שכיוון שאם ישא אדם אישה תחילה, אי אפשר יהיה לו לעסוק בתורה כדבעי, מאחר ש"ריחיים בצווארו" ואין דעתו תהיה פנויה ללמוד תורה.²

לאור כך, מובן אם-כן בבירור, מדוע בברכה שהובאה בתחילת מאמרנו, "תורה" (היינו, לימוד התורה) קודמת ל"חופה", כיוון שכך הוא סדר הדברים הכרונולוגי המתבקש והראוי.

גם במשנה המפורסמת במסכת אבות (ה, כא) עולה בבירור שכך הוא הסדר הראוי: במשנה נאמר שבן 5 למקרא, בן 10 למשנה, בן 15 לתלמוד, ורק אחר-כך בן 18 לחופה. ובמילים אחרות: קודם תלמד תורה (מקרא, משנה, תלמוד) ורק אחר-כך תשא אישה. בנוסף לכך, גם ללא התיארוך המדוייק של זמני הלימוד השונים המובאים במשנה זו (כמצויין מקודם), ניתן לראות ממשנה זו שיש ללמוד קודם החופה, כדלהלן: במשנה זו נאמר – בנוסף לרשימה שצינו קודם – שבן 13 למצוות.

לכאורה מקום יש לשאול, מה נשתנתה החובה להתחתן מיתר כל שאר המצוות? – מדוע מועד החובה להתחתן הוא רק מגיל 18, ואילו מועד חובת קיום כל המצוות כולן מוטל כבר מגיל 13, מגיל בר מצווה?

אלא שכנראה הסיבה לכך היא, שנישואין מצריכים הכנה מוקדמת של לימוד התורה וקיום המצוות על-מנת להשלים דמותו ודעתו של כל אדם, ורק אחר-כך ראוי הוא לבנות

¹ שבת קלז ע"ב. מקור הדברים הוא בתוספתא בברכות ו, יז. [וראה בראשונים שיש שגרסו "כשם שהכנסתו... כן תכניסהו..." (ולפי זה הברכה מוסבת כלפי אבי הבן, ולא כלפי הרך הנימול). וראה בש"ך ובט"ז (יו"ד רסה, א) איזו גירסה עדיפה ומתי].

² פסיקה זו היא לאור המובא בסוגיה בקידושין כט ע"ב. בסוגיה שם מובאים דברי שמואל ש"הלכה נושא אשה ואחר-כך ילמוד תורה", ולעומתו מובאים דברי רבי יוחנן שאמר ותמה "ריחיים בצווארו ויעסוק בתורה?", ולאחר מכן מסקנת הסוגיה היא: "ולא פליגי הא לן והא להו". (וראה שם את שיטות הראשונים השונות [רש"י, ר"ת, תוס' ר"י הזקן, יד רמ"ה, ר"ן] בביאור מסקנת הסוגיה. וראה עוד את דברי ה"כתב סופר" בפתחה למסכת גיטין, שעמד על ההבדל בלשון בין דברי שמואל ("ילמוד") לבין דברי רבי יוחנן ("יעסוק") ויצא בעקבות כך לפרש בדרך חדשה).

בית בישראל ולא לפני כן, ולכן בלתי אפשרי הוא שמועד החובה להתחתן יהיה כבר מגיל 13, אלא המועד המתאים הוא רק מאוחר יותר, לאחר מספר שנים, בגיל 18.³ ולפי דברים אלו, שיש חשיבות בהקדמת לימוד התורה לחופה, אפשר להבין את משמעותה של "שבת חתן". מנהג זה בא להורות, שכל העלייה וההתקדמות שיש לחתן בחתונה, באה מכוח התורה, ועל-כן בשבת שלפני החתונה עולה החתן לתורה, ומתוך העלייה לתורה הוא ממשיך אל חתונתו. ואילו למנהג הספרדים לערוך את שבת החתן לאחר החתונה, אולי אפשר לומר, שבעלייה לתורה בשבת שלאחר החתונה, מראה החתן, שהחתונה איננה פרישה מלימוד התורה, אלא להיפך, דווקא בזכות החתונה הוא יוכל להמשיך ללמוד תורה ולהתעלות במעלות הרוחניות, ועל-כן מיד לאחר החתונה הוא עולה לתורה.⁴

עד כה, ביארנו שמשמעות "תורה" הנאמרת בברכה שבתחילת מאמרנו הינה חובת לימוד תורה, והראנו בפשטות את חובת קדימתה ל"חופה". ניתן גם להסביר באופן אחר. אפשר לפרש שמשמעות "תורה" שבברכה זו הינה "עול תורה ומצוות". ולפי זה כוונת הברכה "כשם שנכנס לברית כך יכנס לתורה" היא, שכשם שנכנס לברית כך יכנס למצוות, היינו לבר מצווה, ורק אחר-כך יכנס ל"חופה" (שזה כאמור בגיל 18).

ואם כן, בברכה זו מופיעים שלושת השלבים שעובר כל אדם מישראל, אשר מהווים שלוש נקודות ציון משמעותיות בחייו: ברית (כניסה לקדושת כלל ישראל, כניסה תחת כנפי השכינה), בר מצווה (כניסה לעול תורה ומצוות), וחופה.

ניתן לראות את שלושת השלבים הללו גם בברכה השביעית ב"שבע ברכות" – "אשר ברא ששון ושמחה חתן וכלה גילה רינה דיצה וחדוה אהבה ואחוה ושלוה ורעות" – כדלהלן: לכאורה מוזר ותמוה מהו פשר מיקום המילים "חתן וכלה" שמופיעים פתאום בַּאמצע בְּבְרָכָה זו בין כל לשונות השמחה והרעות?⁵ ניתן לענות על כך על-ידי שנציע פירוש אחר למילים "ששון ושמחה" המופיעים בברכה זו, כדלהלן:

הגמרא במגילה טז ע"ב מבארת (בהקשר אחר) ש"ששון" זה מילה⁶. וכמו-כן, ניתן לבאר ש"שמחה" זו תורה ומצוות, שהרי "פקודי ה' ישרים משמחי לב".

³ ומדוע דווקא גיל 18? אולי מכיוון ש-5 שנים הם פרק זמן ראוי סביר ומשמעותי של לימוד (וכך לדוגמא היה שיעור זמן לימוד העבודה של הלויים שלאחריו היו ראויים לעמוד ולשרת בבית-המקדש, כמובא בחולין כד ע"א. וכך גם ניתן לראות מדברי משנה זו עצמה שיוצא ממנה ש"לומד מקרא חמש שנים וחמש שנים משנה וחמש שנים גמרא" (לשונו של הרב עובדיה מברטנורא), ואם-כן הרי לנו ש-5 שנים זהו פרק זמן של לימוד).

⁴ ע"פ פניני הלכה, חלק ב, עמוד 104, הרב אליעזר מלמד.

⁵ "עשרה שמות נקרא שמחה. אלו הן: ששון ושמחה גילה רינה דיצה צהלה וכו'" (אבות-דרבי-נתן לד, ט).

⁶ "...וכן הוא אומר שש אנכי על אמרתך" ("אמרתך – זו מילה שניתנה במאמר ולא בדיבור ויאמר ה' אל אברהם ואתה את בריתי תשמור" - רש"י). ונוסיף עוד: ששון = שמחה מהולה בעצב. לדוגמא - "שישו

ועל פי זה נציע ש"ששון ושמחה" המופיעים בתחילת ברכה זו, משמעותם היא בעצם ברית מילה וכניסה לעול תורה, ולאחריהם מוזכר בברכה זו החופה ("חתן וכלה"). ואם כן שלושת השלבים המשמעותיים בחיי כל אדם מצויינים בתחילת ברכה זו, ואכן בוודאי שלאחר שיעבור כל אדם את שלושת השלבים הללו אזי אזי יזכה לגילה רינה דיצה וחדוה אהבה ואחוה ושלוש ורעות.⁷

וכך גם בהמשך הברכה השביעית – "מהרה ה' אלוקינו ישמע בהרי יהודה ובחוצות ירושלים קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה", שהכוונה היא, לאור הצעתנו, לשלושת השלבים הללו.

ראינו אם-כן, שהן לימוד התורה, והן הכניסה לעול התורה, קודמים לחופה.

חופה ומעשים טובים

על פשר הקדמת ה"תורה" ל"חופה" עמדנו מקודם בהרחבה. בנוסף לכך, פשוט הוא ש"תורה" קודמת אף ל"מעשים טובים", שהרי התלמוד מביא לידי מעשה, ולכן החיוב ללמוד תורה – קודם, על-מנת שנדע מה וכיצד לעשות ולהתנהג.

אך קשה, מדוע בברכה הנ"ל "חופה" קודמת ל"מעשים טובים" – וכי רק לאחר החופה יש חיוב במעשים טובים?! וכי רק לאחר החופה עושים מעשים טובים?! להלן נציג שמונה תירוצים לקושיה זו, שילכו ויפתרו את הקושיה בארבעה כיוונים שונים.

משמעות אחרת ל"מעשים טובים"

שני התירוצים שנציג להלן עוקרים את הקושיה ממקומה על-ידי מתן משמעות שונה מן המקובל ל"מעשים טובים" שבברכה הנ"ל.

לפי התירוצים שלהלן, מעשים טובים אכן אמנם קודמים ל"חופה", אך בברכה הנ"ל אין הכוונה למעשים טובים כפשוטם של דברים, אלא הכוונה היא בכלל למשהו אחר, והוא אכן באמת זמנו לאחר החופה.

רבי דוד פארדו⁸ העלה כאפשרות שבברכה הנ"ל כוונת "מעשים טובים" היא "בנים טובים"⁹, ועל-כן אין מקום לקושיה שלעיל, כיוון שאין הכוונה בברכה זו למעשים טובים ממש כפשוטו – ובהם אמנם אכן מחוייב עוד הרבה זמן לפני החופה – אלא הכוונה היא

אתה משובש כל המתאבלים עליה". וכך גם במילה יש צער לתינוק, ולכן גם לא מברכים שהחינו (למנהג האשכנזים).

⁷ ומהרב שלמה מן-ההר שמעתי לתרץ כך את הקושיה הנ"ל: הקב"ה ברא תחילה ששון ושמחה, ואחר-כך ברא מיד את החתן והכלה שהם הכלי הכי מושלם והכי מתאים והכי מסוגל לששון ושמחה. הם אלו שבמעונם – יותר מכל אחד אחר – השמחה שורה באופן העצום והשלם ביותר. ולכן, מיד לאחר שנאמר "אשר ברא ששון ושמחה" נאמר מיד "אשר ברא) חתן וכלה". (ומודל שכזה מצאנו לדוגמא בבריאת העולם: הקב"ה ברא ביום הראשון את האור (החומר), ואחר-כך ביום הרביעי הוא ברא את הכלי המתאים שבו ישרה האור). ועוד נראה להציע בפשטות שתחילת הברכה מיוסדת על לשון הכתוב "קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה" (ירמיהו ז, לד; טז, ט; כה, י; לג, יא).

⁸ רבי דוד פארדו, חסדי דוד, סדר זרעים, הוצאת ח. וגשל, עמ' נד-נה, ירושלים תשנ"ד.

⁹ וכנראה שהסתמך על דברי הגמרא בשבת לב ע"ב האומרת: "איזה הן מעשה ידיו של אדם הוי אומר בניו ובנותיו של אדם".

לבנים טובים. יוצא אם-כן לפי ביאורו, שבברכה שלפנינו האיחול הוא, שכשם שנכנס לברית כך יזכה להיכנס לתורה, ואחר-כך יזכה להיכנס לחופה, ואחר-כך יזכה לבנים טובים שימשיכו את השושלת הלאה.

הרב פירוטינסקי¹⁰ הציע לפרש שכוונת "מעשים טובים" בברכה הנ"ל היא "אומנות", ולפי זה אם-כן, אכן חיוב זה מתחיל רק לאחר החופה. לאחר שאדם נשא אשה והקים את ביתו, הרי שעכשיו עליו לעמול לפרנסת ביתו. סדר שלבים זה, המובא בברכה הנ"ל לפי ביאורו, מופיע כך בחז"ל (קידושין כט ע"א) בתיאור חובות האב כלפי בנו: "חייב האב למולו ולפדותו וללמדו תורה ולהשיאו אשה וללמדו אומנות" – קודם "חופה" ורק אחר-כך "אומנות", היינו "מעשים טובים".¹¹

מועד אחר לחופה ולמעשים טובים

קעת נחזור להבנה הפשוטה והמסתברת יותר ש"מעשים טובים", פירושו הוא – כפשוטם של דברים – עשיית מעשים טובים, עשיית מצוות וכדומה.

כזכור, קושייתנו היתה מדוע "מעשים טובים" מוזכרים בברכה הנ"ל בניגוד לסדר הכרונולוגי – לאחר ה"חופה" ולא לפני.

שני התירוצים שלהלן יבארו לנו, באופן אחר ממה שאנו סבורים עד כה, את המועד הכרונולוגי המדוייק של אחד השלבים המוזכרים בברכה הנ"ל. תירוץ אחד יחדש לנו בעניין מועד החופה, ותירוץ שני יחדש לנו בעניין המועד של המעשים טובים. ולפי ביאורים אלו אכן חופה קודמת למעשים טובים.

קושייתנו התבססה על ההנחה שגיל 18 הוא הגיל הראוי לחופה לכתחילה, ולכן קשה היה לנו מדוע חובת קיום המעשים הטובים הינה רק לאחר מכן.

בניגוד להנחה זו, בא בעל ה"מעדני יו"ט"¹² וכתב שלדעתו תקנו חכמים לומר בברכה זו חופה קודם מעשים טובים כדי לרמוז ולהורות לנו את מה שאמרו חז"ל (סנהדרין עו ע"ב) שמצוה להשיא את בניו ובנותיו סמוך לפירקן כשעודם קטנים. ולכן הקדימו "חופה" ל"מעשים טובים", כיוון שלפי דברים אלו זמן החופה הוא בסמוך¹³ לגיל 13, ולכן ברור שזמן ה"חופה" קודם לזמן חובת קיום ה"מעשים טובים" המתחיל רק לאחר גיל 13.

גם הרב דוד אבודרהם¹⁴ הפריך את אחת ההנחות שעמדה בבסיס קושייתנו. בקושייתנו הנחנו שמועד תחולת ה"מעשים טובים" הוא מיד לאחר גיל 13, ולכן התקשינו מדוע

¹⁰ הרב משה בונם פירוטינסקי, ספר הברית, סימן רסה, לקוטי הלכות אות כו, עמ' רסג, ניו יארק תשל"ג.
¹¹ ולפי פירוש הרב עובדיה מברטנורא כך הוא גם הסדר במשנה המוזכרת לעיל ממסכת אבות. לאחר שנאמר במשנה זו "בן שמונה עשרה לחפה" נאמר מיד "בן עשרים לרדוף", ופירש הרע"ב: "בן עשרים לרדוף אחר מזונותיו, לאחר שלמד מקרא משנה וגמרא ונשא אשה והוליד בנים צריך הוא לחזור ולבקש אחר מזונות".

¹² הרב יוס טוב ליפמאן הלוי בעליר, מעדני יו"ט על הרא"ש, סוף בכורות אות ו.

¹³ וראה שם בדברי המעדני יו"ט שהביא מחלוקת ראשונים האם זמן "סמוך לפירקן" זה (הרבה) לפני גיל בר מצוה, או לאחר גיל בר מצוה מיד בסמוך.

¹⁴ אבודרהם, מילה וברכותיה, עמ' שנא, ירושלים תשכ"ג. וראה במעדני יו"ט (במקור שהובא בהערה 12) שהקשה על דבריו.

בברכה הנ"ל הזכרת ה"מעשים טובים" מופיעה רק לאחר ה"חופה". הרב דוד אבודרהם טען שאמנם החובה לקיים "מעשים טובים" מתחילה – כמו יתר המצוות – כבר מגיל י"ג שנה, אך מכל מקום החיוב בעונשים על אי-קיום המצוות אינו חל עד גיל עשרים שנה. ולפי זה אם-כן, כבר שנתיים קודם לכן, בגיל שמונה עשרה, הגיע מועד החופה. לכן, בצדק, "חופה" קודמת ל"מעשים טובים", היינו: מועד החופה קודם הוא למועד החיוב בעונשים על מעשיו אם הם אינם טובים.

תירוצים טכניים/לשוניים בסידור מבנה הברכה

התירוצים שנראה כעת, סוברים – שלא כמו התירוצים הקודמים – שמועד ה"חופה" הוא בגיל 18 (כדברי המשנה באבות), ומועד ה"מעשים טובים" הוא מגיל חיוב במצוות, כמו ההבנה הפשוטה והסבירה, ואף-על-פי-כן הקושיה מתורצת שפיר לדעתם. לדעתם, מיקום ה"מעשים טובים" בסוף הברכה הנ"ל נובע מסיבות טכניות/לשוניות, ולא מסיבות מהותיות כמו שהנחנו עד כה.

רבי דוד פארדו¹⁵ תירץ שאפשר שהסדר בתוך הברכה הנ"ל שונה במכוון על-מנת לסיים את הברכה במילים "מעשים טובים". כנראה, ע"פ הצעתו, שסיום הברכה במילים אלו הרי הוא סיום מכובד נאה וטוב.

ואילו פרופסור פרידמן¹⁶ תירץ שכך דרך הלשון והסגנון, שבשורה של שמות או צירופי מילים הבאים בזה אחר זה, ישנה נטייה שכל הקצר קודם, וכל הארוך בא בסוף, ולכן זו הסיבה לכך ש"חופה" (2 הברות) קודמת בברכה זו ל"מעשים טובים" (4 הברות).¹⁷

מעשים טובים דווקא לאחר החופה

בניגוד לכל מה שראינו עד כה, נבוא כעת ונחזור להבנה המקורית – וכנראה הסבירה והמתקבלת יותר – של הברכה הנ"ל. "מעשים טובים" הינם מעשים טובים כפשוטם של דברים. מועד הכניסה ל"חופה" הוא גיל 18 ומועד הכניסה ל"מעשים הטובים" הוא כבר מגיל 13. בנוסף, לא סיבות טכניות/לשוניות השפיעו על מבנה סדר הברכה. אף-על-פי-כן,

¹⁵ עמ' נד (במקור שהובא בהערה 8).

¹⁶ פרופסור שמא יהודה פרידמן, 'כל הקצר קודם', בתוך: לשוננו, כרך שלושים וחמישה, הוצאת האקדמיה ללשון עברית, ירושלים תשל"א, עמ' 117-129, 192-206.

¹⁷ וכתב שכלל זה כוחו יפה לגבי הרבה שפות (כגון: יונית, לאטינית, גרמנית, אנגלית ועוד), והוא בא ברשימות שמות פרטיים, מליצות שבנאומים, שירה, תפילה ועוד. לדוגמא: בעברית אומרים 'חן וחסד', ולא 'חסד וחן'; אומרים 'חסד ורחמים', ולא 'רחמים וחסד'; וכן 'חוק ומשפט', 'דל ואביון', 'יום ולילה', ורבים כאלה. וכך הדגים והראה את השימוש בכלל זה במקרא, בנוסחאות תפילה ובברכות. ובעיקר הראה במאמרו באריכות מרובה ומרשימה ביותר את השימוש בכלל זה במספר עצום של משניות, ואף הראה שלפעמים קושיות של הפרשנים מתיישבות באמצעות כלל זה. ע"פ כלל זה הוא אף יישב את קושיית הרבה מרבתינו הראשונים שהקשו על הסדר "חופה וקידושין" שבברכת אירוסין ('מקדש עמו ישראל על ידי חופה וקידושין'), שלכאורה הסדר מהופך, כיוון שהחופה היא אחרונה, לאחר הקידושין. לדעתו, לאור הכלל הנ"ל, ברור מדוע בברכה זו "חופה" (2 הברות) מופיעה לפני "קידושין" (3 הברות). [ראה לעומת כך את תירוצי העיטור (ה' ברכת חתנים סב, ד), מרדכי (כתובות, סימן קלב), רא"ש (כתובות, פרק א, סימן יב), נימוקי יוסף (כתובות ז ע"ב ד"ה והנגיד) לקושיה זו. (וראה עוד בדק"ס השלם לכתובות ז ע"ב בציונים 71, [78].

סדר הברכה, המאחר את ה"מעשים טובים" לאחר ה"חופה", הגיוני ומתבקש כמו שנראה בשתי האפשרויות שנציג להלן:

אפשר לומר שחז"ל ירדו לסוף דעתו של האדם, לתוך תכונות הנפש שלו, וידעו כי האדם בבחרותו, בעת הימצאו בבית הוריו, שומר תורה ומצוות, ואז קשה להבחין אם הוא עושה זאת מתוך אהבה או מתוך יראה, ולפעמים אף רק מתוך יראת כבוד כלפי הוריו. אבל אחרי החתונה, כשהוא בונה את ביתו ועומד ברשות עצמו מכל הבחינות, אז באה לידי ביטוי הכרתו הדתית-נפשית אם בנה את ביתו בקדושה וטהרה ובמעשים טובים אם לאו. לכן, אנחנו מאחלים ומברכים בברית המילה שיזכה לעשות מעשים טובים אף לאחר החופה, כאשר הוא ברשות עצמו. ובכך גם יבואו מעשים טובים אלו ויעידו גם על העבר. ואפשר עוד לתרץ ולומר שבוודאי יש לעשות מעשים טובים גם לפני החופה, אלא עיקר המעשים הטובים הם לאחר החתונה בין בני הזוג כשהם חיים יחדיו כל הזמן ובבחינת עזר זה לזה.¹⁸ ובברכה הנ"ל אנחנו מאחלים ומברכים לרך הנימול שיזכה להצליח ולקיים מעשים טובים אלו לאחר שיבוא בברית הנישואין.

---

¹⁸ וכן אמר האר"י הקדוש, שעיקר קיומה של מצוות "ואהבת לרעך כמוך" הוא בין בני הזוג.